

LA RELACIÓ DELS JUEUS DE GIRONA AMB LA TERRA

LÍDIA DONAT PÉREZ

La relació de les comunitats jueves medievals de Catalunya amb la terra, ja sigui amb els drets de propietat o amb el conreu, ha estat un tema força menystingut per la historiografia. En el seu paper de creditors i científics cortesans, la imatge dels jueus medievals difícilment té res a veure amb les activitats agràries. Aquest model, de fet, però, es pot matisar quan la documentació medieval ens aporta exemples de l'accés dels jueus a la propietat i al conreu de determinades peces de terra en diferents èpoques, des del segle X al segle XV.¹

El tema de la comunicació va ser excel·lentment tractat pel doctor David Romano fa deu anys. Moltes de les afirmacions que la documentació gironina ens permet de fer ja havien estat plantejades en la seva comunicació "Los judíos y la vida rural en tierras hispanas".² Les seves conclusions giraven al voltant de tres subjectes: la possessió de qualsevol tipus de béns rurals, el conreu de la terra i la residència rural. Pel que fa al darrer punt, Romano es mostrà taxatiu. L'aïllament suposa massa dificultats per als jueus medievals, pel perill que comporta. D'altra banda, les obligacions imposades pel judaisme a la vida comunitària porten els individus a concentrar-se en grups de més

¹ Exemples de la dedicació de membres d'aquesta minoria en activitats agropecuàries han estat sobretot analitzats per historiadors aragonesos: Asunción BLASCO "La producción y comercialización del vino entre los judíos de Zaragoza (Siglo XIV) dins *Anuario de Estudios Medievales*, 19 (1989) pàgs. 405-449; Miguel A. MOTIS DOLADER, *La Aljama Judía de Jaca en el Siglo XV*, Huesca, 1998 i del mateix autor "Explotaciones agrarias de los judíos de Tarazona (Zaragoza) a fines del siglo XV", dins *Sefarad*, XLV, fasc. 2 (1985).

² David ROMANO, "Los judíos y la vida rural en tierras hispanas", *Tenth World Congress of Jewish Studies*, Jerusalem, 1990, pàgs. 135-142.

de deu famílies. La primera conclusió que se n'extreu és que les comunitats jueves medievals són comunitats urbanes. La possessió de determinats immobles destinats a usos agraris no implica necessàriament ni l'habitatge proper ni el conreu directe de mans dels mateixos possessors. En els exemples aportats pel Dr. Romano es constata que les terres posseïdes són majoritàriament horts i vinyes de petites dimensions que se situen a poca distància de Barcelona i també dintre de les muralles de la ciutat.

FONTS

El treball que presento utilitza les fonts medievals gironines amb la intenció de documentar les formes que va prendre aquesta relació dels jueus i la terra. La majoria dels documents utilitzats foren publicats per Gemma Escribà i Pilar Frago sota el títol *Documents dels jueus de Girona, 1124-1595*, que va ser compilat amb documentació de l'Arxiu Històric Municipal de Girona i de l'Arxiu Diocesà. L'altra font publicada d'on s'obté informació gironina són els registres i documents recollits per Jean Régné a l'Arxiu de la Corona d'Aragó i publicats per Yom Tov Assis fa 20 anys amb el títol *History of the Jews in Aragon, 1213-1327*. He pogut completar la mostra gràcies a dues sèries de registres de documents notariaus que se'm va permetre consultar a l'Institut d'Estudis Nahmànides. Les primeres abasten la major part del segle XIV (1311-1393) i són fruit de la recerca personal de Sílvia Planas a l'Arxiu Històric de Girona (AHG), concretament a les notaries Girona-1 i Girona-5. Les segones formen part del treball inèdit de Ramon Sarobe *Fonts jueves documentals a Girona en el període 1391-1492*, que utilitzava les notaries Girona-1 i Girona-2 del mateix arxiu. També de l'Arxiu Històric he extret les referències a béns immobles "controlats" per jueus als segle XIII i sobretot al XIV, del fons de Pergamins de l'Hospital Nou.³

Les fonts utilitzades són fonts cristianes, és a dir, fonts externes al món jueu, tant en la forma com en la intenció. Això en certa manera deforma els resultats que podem extreure en aquesta aproximació a les relacions dels jueus i la terra. D'entrada, no disposem a Girona de les fonts produïdes per la comunitat jueva medieval, excepte els famosos fragments hebreus de l'Arxiu

³ Vull agrair l'ajut de Sílvia Planas en la recopilació de documentació, ja que no només va assessorar-me de manera general en la recerca bibliogràfica, sinó que també em va permetre d'utilitzar aquestes regestes inèdites.

Municipal, la majoria litúrgics. Si va existir una escrivania hebrea a Girona, exclusivament destinada a satisfer les necessitats dels membres de la comunitat jueva, no ens n'ha pervingut res. En canvi, els protocols notariais llatins són plens de contractes de tota mena on intervenen jueus, sempre involucrant algun membre de la societat cristiana hegemònica que requeria la presència del notari cristià per donar fe de l'acte.

CONSIDERACIONS AL VOLTANT DE LA DOCUMENTACIÓ

Atès que l'estudi tenia uns objectius concrets, calia fer primer una selecció de la documentació a tenir en compte. Buscàvem tota mena de vinculació dels jueus gironins amb la propietat de béns immobles destinats a la producció agrària (entesa en un sentit ampli). Això eliminava bona part de la documentació conservada: contractes de *mutuum*, debitoris, èpoques dels pagaments dels deutes, etc. És a dir, malgrat que molts contractes de préstec posen com a garantia del retorn del capital una determinada peça de terra o un mas, no s'han tingut en compte si no és que arribava a fer-se efectiu el traspàs de la propietat del deutor al creditor. Això només succeïa en cas d'impagament de les quantitats estipulades i sota condicions especials.

D'altra banda, les propietats que els jueus tenien dins del Call s'han obviat, almenys que es fes referència a algun ús agrícola dels patis o jardins interiors de les cases (realment excepcional). Sí que s'han tingut en compte els béns immobles situats al Mercadal, que era una zona d'hortes prou coneguda.

També cal dir que s'han tingut en compte tota mena de referències, per exemple, les afrontacions de peces de terra on apareixen noms de jueus gironins. Les afrontacions ens serveixen per documentar casos de propietat alodial jueva, que no hauria deixat cap rastre en la documentació cristiana si no fos que en una venda o un testament o en altres textos realitzats per cristians es donen detalls de la situació dels béns.

GEOGRAFIA DE LES TERRES

En primer lloc, la localització dels béns a partir dels topònims ens dibuixa una zona d'influència propera a la ciutat, que podíem sospitar fàcilment abans de començar gràcies a les observacions de David Romano sobre Barcelona. La majoria de referències són de l'anomenada "Muntanya de Girona", que s'estén des de la Vall Bascona (Sant Daniel) fins a Vila-roja.

També trobem propietats a l'altra banda de l'Onyar, anomenat genèricament Pla de Girona.

Hi ha referències força allunyades de la ciutat, a les parròquies rurals d'Aiguaviva, Celrà, Fornells, Campllong i Jafre. Com que els documents editats per Gemma Escribà i Pilar Frago inclouen nombroses referències als jueus de la Bisbal (que provenen dels Registres de Lletres Episcopals de l'Arxiu Diocesà) ens apareix a la mostra no només la Bisbal, sinó també Ruplà, Fonteta i altres llocs de l'Empordà. Els hem utilitzat per veure exemples de formes diverses d'accés a la propietat de la terra, però és evident que no s'han de considerar una zona d'influència de la comunitat de Girona.

Finalment, es troben algunes referències molt minoritàries a béns urbans que podien tenir (o haver tingut) usos agraris, situats al Call i als carrers Ballesteries i Savaneres. Aquestes referències, però, s'han de mirar amb precaució.

USOS DEL SÒL

La Muntanya de Girona sembla haver estat un terreny idoni per al conreu de la vinya i els documents analitzats ho corroboren. Efectivament, gairebé tots els esments de terres des de Campdorà fins a Vila-roja són vinyes, tot i que també hi ha alguns boscos.⁴ Els estudis sobre altres comunitats jueves de la Corona d'Aragó vénen a confirmar aquesta visió, per una banda, de nombroses vinyes posseïdes per jueus i, per l'altra, de l'atenció donada per part d'alguns individus d'aquest col·lectiu a la producció del vi per al consum de la comunitat.⁵

⁴ Els primers esments de vinyes, entre tots els documents que hem considerat en aquesta aproximació, són del segle XII. Es trobaven a la Muntanya de Girona (Montoriol i Bascona), tot i que la propietat jueva hi és testimoniada només en donar les afrontacions. Això vol dir que no sabem amb certesa quin ús agrícola es donava a les terres que tenien Vidal, jueu, el 1160, i Deulosal, jueu, el 1195 (Gemma ESCRIBÀ BONASTRE, M. Pilar FRAGO PÉREZ, *Documents dels Jueus de Girona (1124-1595) Arxiu Històric de la Ciutat. Arxiu Diocesà de Girona*, Ajuntament de Girona, 1992, docs. núm. 2 i 5)

⁵ Asunción BLASCO, "La producción ...", pàg. 427-429; aquesta autora, després d'analitzar les condicions de l'elaboració del vi *casher* entre els segles XIV i XV, planteja que els propietaris i arrendataris de vinyes a Saragossa no eren pagesos sinó persones adinerades amb un interès molt particular en el control del procés de producció. Conclusions similars extreu Anna RICH ABAD, *La comunitat jueva de Barcelona entre 1348 i 1391 a través de la documentació notarial*, Barcelona, Fundació Noguera, 1999, pàg. 197-202. D'altra banda, les referències a terres en mans jueves són majoritàriament vinyes en els registres de l'Arxiu de la Corona d'Aragó estudiats per Yom Tov ASSIS, *Jewish economy in the medieval Crown of Aragon, 1213-1327. Money and Power*, E.J.Brill, 1997, pàgs. 45-46.

La vinya exigeix uns treballs concrets en moments determinats de l'any que es poden resoldre perfectament amb la contractació de jornalers. En aquest sistema la intervenció física del propietari és absolutament prescindible, perquè tots sabem que posseir una terra no vol dir treballar-la personalment. L'any 1333, després d'adquirir el domini útil d'una vinya a Sant Daniel, Yucef, fill de Mossé Deuslocrega, contracta un tal Ponç, *laboratorius* de Girona, durant 6 anys perquè hi faci diferents feines, entre elles podar els ceps.⁶ Aquest és l'únic exemple disponible de la mostra per veure com es treballaven les vinyes sota domini jueu: la manca de fonts hebrees no ens permet de veure jornalers o assalariats jueus.

Per al consum familiar trobem referències de conreus al Call de Girona. En la carta enviada des de València per Pere III al Bisbe Pere de Castellnou l'any 1278, es diu que algunes vinyes i els jardins de les cases del Call havien quedat devastats per les pedrades que els clergues els havien llençat des de la Catedral. Això sol ens indica que dins de les cases mateixes hi havia petites parcel·les conreades (amb arbres fruiters i potser alguns productes d'horta).⁷

Fora del Call també hi ha alguns horts a la ciutat de Girona i un a Santa Eugènia que segurament servien per abastir de verdures els seus propietaris i poca cosa més.⁸ No sabem qui treballava aquests horts, però, segons alguns exemples de què disposem, per descomptat que no ho feien els seus propietaris, els noms dels quals són Astruc Caravida (any 1335) i Saltell Gracià (any 1351), és a dir, alguns dels individus més rics de l'aljama gironina durant el segon quart del segle XIV.⁹

Fins al novembre de 1314, Astruc Caravida també fou propietari de dos camps contigus al Pla de Girona prop de l'Onyar, dedicats al conreu de cereal, un dels quals era alou franc i l'altre pertanyia a la Pabordia de Tordera de

⁶ AHG, Fons Notarial, Girona-5, vol. 14, foli 26v, document inèdit procedent del buidat de Sílvia Planas (doc. S. Planas).

⁷ Jean RÉGNÉ, *History of the Jews in Aragon. Regesta and Documents, 1213-1327*, Jerusalem, The Magnes Press-The Hebrew University, 1978, pàg. 126, doc. núm. 696.

⁸ Els més antics testimonien vendes a favor de l'Hospital Nou: l'any 1267 un hort sota domini directe de la Sagristia Segona de la Seu i l'any 1291 un hort a Santa Eugènia, entre altres béns (AHG, Pergamins de l'Hospital Nou, núm. 99 i 179).

⁹ Al segle XIV, Issach fill de Nacim Cortoví estableix un hort al carrer Savaneres, sota domini directe de la Sagristia de la Seu, a favor d'un cristià, l'agost de 1304, i l'any 1351 es documenten les destrosses i el robatori comesos a l'hort de Saltell Gracià (Gemma ESCRIBÀ, M. Pilar FRAGO, *Documents dels Jueus de Girona...*, doc. núm. 56 i doc. núm. 325). L'hort d'Astruc Caravida apareix en les afrontacions d'una propietat a la ciutat de Girona l'any 1335 (AHG, Fons Notarial, Girona-5, vol. 4, foli 33r-v, doc. S. Planas).

Sant Feliu de Girona.¹⁰ Si ens hi deturem un moment, observem que un mateix individu s'encarrega de l'explotació de dues parcel·les contigües, amb tots els avantatges de gestió que això suposa; podem pensar que el blat que s'hi produïa es destinava a la comercialització. D'altra banda, és remarcable el fet que un dels camps pagava un porc per Nadal de cens al senyor directe. Tot i que podria semblar una imposició vexatòria per la condició religiosa del propietari útil, aquest és un tipus de pagament que, entre els segles XIII i XIV, apareix documentat per a altres explotacions cerealícoles del Pla de Girona en mans de cristians.¹¹ La fixació dels censos havia estat anterior a la incorporació d'individus de religió jueva en la cadena de relacions emfitèutiques. No són excepcionals els casos de jueus emfiteutes d'institucions eclesiàstiques des de la segona meitat del segle XIII.

SITUACIÓ JURÍDICA DE LES TERRES

Hi ha un nombre considerable de parcel·les de terra, la majoria de les quals es poden localitzar a la Muntanya de Girona, que són franc alou de propietaris jueus: un honor prop Bascona,¹² vinyes a Sant Daniel¹³ i honors diversos a la parròquia de Santa Eulàlia sa Costa, peces de vinya localitzades genèricament a "la Muntanya" o amb topònims concrets com "Ses Planes" o "Montoriol".¹⁴ També trobem casos de franc alou que no són en terreny muntanyós: els ja esmentats hort a Santa Eugènia (l'any 1291) i un dels camps al Pla de Girona que afronta amb l'Onyar (l'any 1314). L'adquisició de drets de propietat sobre bona part de les peces es podria remuntar a l'establiment de la

¹⁰ La data de 1314 correspon al moment de la seva alienació, a favor del ciutadà gironí Pere Duran de Baldach (Gemma ESCRIBÀ, M. Pilar FRAGO, *Documents dels Jueus de Girona ...*, doc. núm. 61 i 62).

¹¹ Lídia DONAT, *Societat i economia a Salt a la Baixa Edat Mitjana*, Salt, 1999.

¹² L'agost de 1259, en les afrontacions de dues peces, apareixen l'honor d'Abraham Cabrit, jueu, i la vinya d'Abraham Ravaia, jueu (Gemma ESCRIBÀ, M. Pilar FRAGO, *Documents dels Jueus de Girona ...*, doc. núm. 16).

¹³ El juny de 1291, al costat de l'hort a Santa Eugènia que ja hem esmentat, Ruben fill de Moisès d'Escola ven una vinya a l'escriptent cristià Pere Burgès (AHG, Pergamins de l'Hospital Nou, núm. 179).

¹⁴ Castelló Blanquet de Campdorà i la seva esposa Ermessenda reben dos establiments de vinyes al lloc anomenat Ses Planes de mans de Astruc Badós, jueu de Girona, i Jucef, fill de Salomó Bonafé, jueu de Girona, els anys 1288 i 1292 respectivament. En el segon cas, la vinya afronta amb altres possessions de l'esmentat Salomó Bonafé. Més tard, el gener de 1305, el mateix matrimoni comprarà el cens d'una peça que treballen a Ses Planes al senyor directe, jueu de Barcelona, de nom Saltell de Porta (Gemma ESCRIBÀ, M. Pilar FRAGO, *Documents dels Jueus de Girona ...*, doc. núm. 40, 46 i 58).

comunitat a la ciutat.¹⁵ Hem de remarcar que les dates en què apareixen les referències a terres són gairebé totes d'alienacions de la propietat a favor de cristians (per això els hem trobat en la documentació cristiana): o bé són documents de venda (els anys 1291, 1305 i 1314) o bé són establiments emfitèutics (documents de 1288, 1292, 1301 i un reconeixement de domini de l'any 1352 que presuposa un establiment anterior).¹⁶

Val al pena fer unes reflexions entorn la propietat absoluta o alou franc en mans jueves. D'una banda, partim de la base que existeix una certa solidaritat entre els jueus medievals que els feia preferir resoldre determinats assumptes entre els membres de la pròpia minoria. És a dir, considerem que un jueu preferia vendre una propietat a un altre jueu abans que passés a mans cristianes (tot i que admetem que això és un prejudici davant les fonts).¹⁷ Per als contractes entre jueus no hi havia cap obligació de recórrer al notari públic cristià (en són un clar exemple les *kettubot*, els testaments i altres contractes en hebreu conservats a Catalunya). Les terres tingudes en franc alou que es venien, cedien o heretaven entre jueus no ens han deixat cap altre rastre de la seva existència que la data de la seva alienació a mans de cristians (i potser també les vagues referències que en tenim per les afrontacions de terres descrites en documents llatins).

D'altra banda, tenim exemples gironins d'establiments emfitèutics d'individus designats com a jueus a favor de pagesos cristians: aquí el jueu hauria perdut la plena propietat en esdevenir senyor directe de la terra amb dret a percebre un cens fix anual. En aquest treball els hem considerat alous que esdevenen emfiteusis perpètuas, tal com els documents fan veure. Però

¹⁵ Si acceptem el document del trasllat dels habitants de Juïgues (Vilamarç) a Girona pel comte Dela a finals del segle IX, s'hi havia d'incloure una mínima garantia de supervivència del grup, és a dir, assegurar la seva subsistència amb terres per conrear. Es pot consultar el text llatí editat per David ROMANO, "Jueus a la Catalunya carolíngia i dels primers comtes (876-1100)" dins *Exposició Girona dins la formació de l'Europa medieval, 785-1213*, Girona 1985.

¹⁶ A banda dels establiments a favor del matrimoni Blanquet de Campdorà, trobem l'establiment d'una vinya en franc alou per part de Vides Jaffia, jueu de Girona, a favor de Bernat sa Calmilla, pagès de Girona, i la seva esposa Berenguera, el novembre de 1301 (AHG, Pergamins de l'Hospital Nou, núm. 208). Pel que fa al document de maig de 1352, es tracta d'una venda entre cristians del domini útil d'una vinya que es troba sota domini dels hereus de Bellshom Escapat i Bonanasch Vidal, jueus de Girona, on apareix la signatura (i lluitació consegüent) de les vídues respectives, Bonafilla i Dolça (Gemma ESCRIBÀ, M. Pilar FRAGO, *Documents dels Jueus de Girona ...*, doc. núm. 330).

¹⁷ Es pot interpretar així la venda de Bonadona i Salvat Mossé, jueu de Girona, a favor de Yucef, fill del difunt Mossé Deuslocrega, jueu de Girona, l'any 1332. Aquesta acta ens ha pervingut perquè no es tractava d'una vinya en franc alou, sinó que pagava un cens anual al senyor directe, la Casa de Sant Llorenç dels Arcs de l'Orde de l'Hospital: el notari cristià donà fe de l'acte per protegir els drets del propietari cristià (AHG, Fons Notarial, Girona-5, vol. 3, foli 18r, doc. S. Planas).

podem discutir si aquests no podrien ser casos de préstecs impagats que porten el pagès a lliurar el seu alou i esdevenir-ne emfiteuta, abans de perdre'n del tot la propietat.¹⁸ Les conclusions d'adoptar una o altra visió són totalment oposades: en la primera podríem plantejar la manca de mà d'obra agrícola jueva que faria que els propietaris optessin per establir la terra a cristians; en la segona, hem de veure un exemple d'accés a la propietat per part d'un prestador que realitza l'establiment al seu deutor, forçat a perdre la plena propietat en no poder retornar un préstec. Aquesta segona interpretació no pot ser corroborada ja que el document, del préstec, ni ens en parla.

Ja hem introduït la constatació que no totes les terres que estan sota la possessió de jueus ho estan en règim de plena propietat. La presència de jueus que esdevenen emfiteutes d'institucions eclesiàstiques per camps (1314), horts (1267) i altres terres és notable. En molts casos podem sospitar que es tracta de penyores que han passat a mans dels creditors d'un préstec quan el pagès cristià no ha pogut afrontar el pagament convingut. El mecanisme és similar en tots els casos, per exemple: l'any 1330 Ramon Berenguer i el seu fill, de Jafre, en garantia al pagament d'un deute de 660 sous de capital, amb un interès fixat en el 20%, posen com a garantia del retorn del capital tots els seus honors, les terres de conreu, els fruits de les vinyes i el blat, civada i mill que recolliran. Si Ramon Berenguer i el seu fill no poden retornar els diners, el creditor, Astruc de Torre, s'ho cobrarà amb els béns dels dos deutors.¹⁹ A la Bisbal hi ha exemples diferents de com el bisbe autoritza Roven Sescala de vendre una vinya l'any 1350, que li havia arribat per aquesta via.²⁰ Els casos d'alienació de terres de cristians a favor de jueus poden explicar-se gairebé sempre a través del mecanisme del deute impagat, tot i que això només contribueix a la imatge estereotipada del jueu prestador.

¹⁸ Dues disposicions de Pere III els anys 1284 i 1286 adverteixen de la situació d'endeutament de pagesos als comtats de Girona i Besalú, que renunciaven als béns empenyorats a favor del senyor directe per tal que els seus creditors jueus no n'esdevinguessin propietaris. El consentiment del senyor hi és evident, perquè aquest tornava a establir el mas, la borda o la tinença empenyorada a favor d'un fill, nebot o qualsevol familiar directe del pagès endeutat (Jean RÉGNÉ, *History of the Jews in Aragon...*, pàg. 201, doc. núm. 1113 i pàg. 303, doc. núm. 1682).

¹⁹ AHG, Fons Notarial, Girona-5, vol. 11, foli 37r, doc. S. Planas.

²⁰ Els Registres de Lletres Episcopals aporten exemples diversos del destí de moltes terres empenyorades que van passar a mans dels creditors: la vinya que fou de Guillem Olguer de Fonteta és venuda per Rovén Sescala, fill i hereu de Mossé Sescala, jueu de Girona, amb el permís del Bisbe de Girona, l'any 1350 (Gemma ESCRIBÀ, M. Pilar FRAGO, *Documents dels Jueus de Girona ...*, doc. núm. 294 i 300).

UN CAS SINGULAR: LA TORRE DEL JUEU A GIRONELLA DEL PLA

Finalment, hi ha un cas singular a Gironella del Pla que val la pena comentar perquè planteja encara més dubtes dels que resol. El 28 d'octubre de 1373 Jucef Abraham, fill i procurador d'Abraham Issach, jueu de Girona, signa una àpoca de 20 lliures corresponents al lloguer d'una torre amb les seves terres i possessions al Pla de Girona, el pagament de les quals es fa en part en moneda i en part en forment.²¹ Altres documents de 1392 i 1397 corroboren aquesta propietat jueva a Gironella del Pla, que després és anomenada "del Jueu" (*meam turrim vocatam del jueu*).²² La torre havia de pagar censos als aniversaris del Monestir de Sant Daniel i a la Capella de Santa Maria de les Puel·les de Girona. Els arrendataris de la torre, en diferents moments, són Nicolau Adri de Gironella, després el seu fill Pere Adri i després Pere Amar, *laboratore* de Girona, tots ells inequívocament cristians.²³

Si pensem, com el Dr. Romano, que l'existència d'hàbitat jueu aïllat, pel perill que comporta, no va ser una realitat durant l'època medieval, ens costa d'entendre el significat d'aquesta torre al bell mig del Pla de Girona. Tenim la sort que Abraham Issach i Jucef Abraham, pare i fill, són dos individus ben documentats a la Girona del segle XIV (personatges de prestigi, representants de l'aljama davant de les autoritats civils cristianes). Per això sabem que el pare i la seva esposa tenien una casa al Call el 1373, i on pensem que devia habitar la família.²⁴

Podem afirmar l'existència d'una torre, que en realitat és una explotació agrària compostat d'habitatge i les terres que li pertanyen, en mans d'un dels més influents representants de l'aljama de Girona en el darrer quart del segle XIV. La dada més interessant potser és veure com era una explotació treballada per arrendataris cristians. Davant dels treballs realitzats fins ara sobre

²¹ AHG, Fons Notarial, Girona-5, vol. 404, foli 37v, doc. S. Planas.

²² AHG, Fons Notarial, Girona-1, vol. 140, folis 212v-213r (24/05/1392) i vol. 255, foli 17r-v (16/11/1397) i folis 22v-23r (18/11/1397).

²³ La localització d'aquestes actes ha estat possible gràcies al treball de Ramon SAROBE, *Fons Jueves documentals a Girona en el període 1391-1492*, docs. núm. 15, 51, 209 i 211.

²⁴ Els casals d'Abraham Issach i la seva esposa Bellaire, al Call de Girona, vora el forn de Ruca, són objecte de dos actes notariais entre desembre de 1372 i juliol de 1373. Tot i que Bellaire era filla de Jucef Cresques de Torre, la documentació no ens permet relacionar directament aquest cognom amb la possessió de la Torre del Jueu. Al llarg del segle XIV, l'antropònim "de Torre" era usat per diferents individus definits com a jueus en el marc del Bisbat de Girona; tampoc no és possible, de moment, establir cap hipòtesi de parentiu entre ells (Gemma ESCRIBÀ, M. Pilar FRAGO, *Documents dels Jueus de Girona ...*, doc. núm. 515 i 528).

la Catalunya jueva,²⁵ sembla que aquest és un cas realment excepcional i que la majoria dels jueus medievals catalans no es van dedicar a fer d'empresaris agrícoles, com sí feien alguns ciutadans rics en determinades explotacions del Pla de Girona. L'existència d'aquesta torre a Gironella del Pla ens fa pensar que no és impossible que determinades explotacions aïllades arribessin a mans de jueus durant els segles XIV i XV, però no és un fet habitual. Si això passava, no ho hem de plantejar com quelcom a l'abast de qualsevol membre de l'aljama, sinó com una activitat econòmica més d'uns pocs, i molt rics, individus.

CONCLUSIONS

En primer lloc, constatem l'existència d'una propietat alodial jueva a la Muntanya de Girona, dedicada al conreu de la vinya, que exigeix ser treballada en règim d'explotació directa, és a dir, amb treball agrícola assalariat (jueu o no). Aquest tipus de propietats podrien tenir l'origen en el primer establiment d'una comunitat jueva a Girona en terrenys adjacents a la Catedral. Si més no, els esments de vinyes a Montoriol o Bascona dels segles XII i XIII són les més antigues referències a una relació dels jueus de Girona amb la terra.

En segon lloc, existeix una forma d'accés a la propietat útil d'algunes terres cerealícoles (significativament al Pla de Girona) que sovint pertanyen a senyors eclesiàstics, com la Seu o Sant Feliu de Girona. Aquests exemples documenten la presència de determinats individus de la comunitat jueva en l'engranatge de les relacions emfitèutiques hegemòniques en el feudalisme català. De la mateixa manera que els ciutadans de Girona dels segles XIV i XV apareixen com a feudataris i emfiteutes de masos i de nombroses parcel·les del Pla de Girona, alguns jueus gironins utilitzen exactament els mateixos mecanismes per accedir a la terra, fet que des d'ara caldrà observar amb deteniment. El tema no es pot resoldre en el marc d'aquesta comunicació. Acabem insistint en l'exemple de la Torre del Jueu com un cas excepcional, ja que totes les altres referències de terres en mans de jueus gironins són simples peces de terra, és a dir, parcel·les més o menys petites o grosses. Així doncs, la possessió i aprofitament de masos o d'altres tipus d'explotacions agràries amb habitatge, per part de famílies jueves, apareix per primer cop com una possibilitat real.

²⁵ Vegeu, a banda dels treballs ja citats, el recull d'articles de David ROMANO, *De historia judía hispánica*, Universitat de Barcelona, 1991; *Jornades d'Història dels Jueus a Catalunya*, Ajuntament de Girona, 1990; David ROMANO (ed.), *Per una història de la Girona Jueva*, Ajuntament de Girona, 1988; Jaume RIERA i SANS, "La conflictivitat en l'alimentació dels jueus medievals" dins *Alimentació i societat a la Catalunya medieval*, Barcelona, 1988; Ramon ALBERCH i Narcís-Jordi ARAGÓ, *Els Jueus a les terres gironines*, Diputació de Girona, 1988; Jaume RIERA i SANS, "La Catalunya jueva del segle XIV" dins *L'Aveng*, núm. 25 (març 1980); Carles RAHOLA, *Els Jueus a Catalunya*, Publicacions "Arnau de Vilanova", Barcelona, 1929.